

MA'NAViy-AXLOQiy TARBIYANING FALSAFIY ASOSLARI

Maslahatchi rahbar: *Samatov X.U.*

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

Maxmudov Javohir Bobokul o'g'li

"Kompyuter injiniringi" fakulteti DI-25-07 guruh talabasi

Annotation: Ma'naviy -axloqiy tarbiyaning falsafiy asoslari insoniyat madaniyatida muhim o'rin tutadi. Ushbu maqolada ma'naviyat va axloqiy tarbiyaning falsafiy jihatlari, ularning tarbiyada ahamiyati va zamonaviy hayotdagi roli tadqiq qilinadi.

Keywords: ma'naviyat, axloqiy tarbiya, falsafa, tarbiya, madaniyat.

Kirish

Ma'naviy-axloqiy tarbiya insonning ichki dunyosini shakllantiruvchi muhim omil bo'lib, u nafaqat shaxsiy rivojlanish, balki jamiyatning barqarorligi va farovonligi uchun ham zarurdir [1]. Zamonaviy jamiyatda ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, insoniy munosabatlar va ijtimoiy mas'uliyatning o'rni yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda [5]. Bu qadriyatlar, avvalo, insonning o'z-o'zini anglashini, boshqalar bilan muloqot qilishini va ijtimoiy hayotga faol ravishda jalb etilishini ta'minlaydi. Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning asosiy maqsadi — insonlarning axloqiy me'yorlarga amal qilishi, o'zligini anglash va boshqalar bilan hamjihatlikda yashash qobiliyatini

rivojlantirishdir.[2].

Zamonaviy dunyoda, texnologiyalar va globalizatsiya jarayonlari natijasida, insonlar o'rtasidagi aloqalar o'zgarib bormoqda. [5]. Bu o'zgarishlar ko'plab ijtimoiy masalalarni keltirib chiqarmoqda. Masalan, axloqiy qadriyatlarning pasayishi, jamiyatda o'zaro ishonchning kamayishi va insonlar o'rtasida ajralishlarning kuchayishi kabi muammolar paydo bo'lmoqda. Shunday sharoitda ma'naviy-axloqiy tarbiyaning roli yanada oshadi. U yosh avlodni tarbiyalashda, axloqiy qadriyatlarni singdirishda va ijtimoiy muhitni yaxshilashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.[7]. Ma'naviy-axloqiy tarbiya, shuningdek, insonlarga o'z his-tuyg'ularini boshqarish, stressni yengish va muammolarni hal etish qobiliyatlarini rivojlantirishda yordam beradi.

Bundan tashqari, ma'naviy-axloqiy tarbiya jamiyatda ijtimoiy adolat, tenglik va hamjihatlikni ta'minlashga xizmat qiladi [8]. Insonlar o'rtasidagi munosabatlarni mustahkamlash, ularning bir-biriga nisbatan hurmat va tushunishni rivojlantirish, shuningdek, ijtimoiy mas'uliyatni his qilishga yordam beradi. Bunday tarbiya orqali, yoshlar nafaqat bilim olishadi, balki o'zlarining axloqiy qarashlarini shakllantiradilar va jamiyatda faol fuqarolar sifatida o'z o'rnini topadilar.

Shu bilan birga, ma'naviy-axloqiy tarbiyaning samarali amalga oshirilishi uchun jamiyatda ijtimoiy muhit, oilaning roli va ta'lim tizimining ahamiyati katta. [2]. Oila, maktab va keng jamoatchilik o'rtasidagi hamkorlik ma'naviy-axloqiy tarbiyani yanada samarali qilishda muhim ahamiyatga ega. Shunday qilib, ma'naviy-axloqiy tarbiya zamonaviy jamiyatda muhim strategik yo'nalish bo'lib, u insonlarni o'zligini anglash va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishga undaydi. [1]. Ma'naviy-axloqiy tarbiya, insonning ruhiy va axloqiy rivojlanishida markaziy o'rin tutadi, bu esa zamonaviy jamiyatda uning roli yanada oshmoqda. Bugungi kunda, axloqiy qadriyatlar, burchlar va mas'uliyatlarni anglash, shuningdek, ijtimoiy muammolarni hal etishda faol ishtirok etish zarurati ortib bormoqda. Buning natijasida, yosh avlodni ma'naviy jihatdan tarbiyalash, ularda o'zlik, vatanparvarlik va insoniylik tuyg'ularini

shakllantirish dolzarb masala sifatida ko‘riladi. [1]. Ma‘naviy-axloqiy tarbiyaning asosiy maqsadi, shaxsning axloqiy me‘yorlarga muvofiq harakat qilishini ta‘minlash, shuningdek, uning ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishini rag‘batlantirishdir. Oila, maktab va jamoatchilikning birgalikdagi sa‘y-harakatlari orqali ma‘naviy-axloqiy tarbiyani rivojlantirish, yoshlarni ijtimoiy jihatdan mas‘uliyatli va axloqiy jihatdan yetuk shaxslar sifatida shakllantirishga xizmat qiladi [2]. Bu jarayon, nafaqat individual, balki jamiyatning rivojlanishida ham muhim ahamiyatga ega.

Ma‘naviyat va axloqiy tarbiya tushunchalari

Ma‘naviyat va axloqiy tarbiya tushunchalari insonning ruhiy va axloqiy rivojlanishida muhim o‘rin tutadi. [4]. Ma‘naviyat, odatda, insonning ichki dunyosi, qadriyatlari, e‘tiqodlari va ruhiy holati bilan bog‘liq bo‘lib, u insonning o‘zini anglashini, boshqalar bilan munosabatlarini va hayotga bo‘lgan munosabatini belgilaydi. Axloqiy tarbiya esa, insonning axloqiy me‘yorlari, qoidalari va odob-axloq tushunchalari asosida shakllanadi [2]. Bu jarayon, odatda, yosh avlodni axloqiy qadriyatlar asosida tarbiyalashga qaratilgan bo‘lib, ijtimoiy va shaxsiy mas‘uliyatni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ma‘naviyat va axloqiy tarbiyaning o‘zaro bog‘liqligi ularning asosiy maqsadlarida ifodalanadi [4]. Ma‘naviyat, shuningdek, axloqiy qadriyatlarning shakllanishiga ta‘sir ko‘rsatadi, chunki axloqiy tarbiya ma‘naviy qadriyatlarni amalga oshirish jarayonidir. Insonning ma‘naviy rivojlanishi uning axloqiy qarorlar qabul qilishiga, to‘g‘ri yo‘l tanlashiga va jamiyatda o‘z o‘rnini topishga yordam beradi. Shu bilan birga, axloqiy tarbiya ma‘naviy tajribalarni mustahkamlash, insonning ichki dunyosini boyitish va ijtimoiy munosabatlarni yaxshilashga xizmat qiladi [4]. Bu ikki tushuncha bir-birini to‘ldiradi va birgalikda insonning to‘g‘ri axloqiy qiyofasini shakllantirishga yordam beradi. Biroq, ularning farqlari ham mavjud. Ma‘naviyat, ko‘proq insonning ichki dunyosi va ruhiy holati bilan bog‘liq bo‘lsa, axloqiy tarbiya ijtimoiy muhit va axloqiy me‘yorlar bilan bevosita aloqador. Bunday farqlar, ma‘naviyatni shakllantirishda shaxsiy tajribalar va ichki motivatsiya muhim bo‘lsa, axloqiy tarbiyada esa jamiyatning talab va kutishlari,

shuningdek, ta'lim tizimining roli katta ahamiyatga ega [2]. Natijada, ma'naviyat va axloqiy tarbiya o'rtasidagi munosabatlar murakkab va ko'p qirrali bo'lib, ular bir-birini mustahkamlovchi jarayonlar sifatida ko'rilishi lozim. Bu jarayonlarning samarali amalga oshirilishi, nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy taraqqiyot uchun ham muhimdir.

Falsafiy asoslar

Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning falsafiy asoslari insoniyat tarixida doimiy ravishda muhokama etilgan, chunki bu soha insonning ichki va tashqi hayoti, ularning o'zaro aloqalari va ijtimoiy munosabatlarda qanday axloqiy me'yorlar va qadriyatlar mavjudligini o'rganadi [3]. Falsafiy oqimlar, masalan, utilitarizm, deontologiya va fazilatlar etikasi, ma'naviy-axloqiy tarbiyaning asosiy ko'rsatmalari va tamoyillarini belgilaydi.[6]. Utilitarizm, masalan, axloqiy harakatlarning natijalariga e'tibor qaratadi va inson baxti va farovonligini eng yuqori maqsad sifatida ko'radi. Bu oqim, tarbiyada ham, shaxsning manfaatlarini birinchi o'ringa qo'yish zarurligini ta'kidlaydi, bu esa tarbiyada utilitar yondashuvni rivojlantiradi [6].

Deontologiya esa, aksincha, axloqiy qoidalar va me'yorlarga asoslangan harakatlarni muhim deb hisoblaydi. [3]. Bu falsafiy oqim, shaxsning axloqiy majburiyatlari va qadriyatlari ustuvorligini ta'kidlaydi. Shunday qilib, axloqiy tarbiyada shaxsning ichki tamoyillari, mas'uliyat hissi va axloqiy qoidalar bilan shug'ullanishi muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuv, tarbiyaning maqsadi insonni nafaqat ijtimoiy norma va qoidalarga mos keladigan shaxs sifatida shakllantirishda, balki uning ichki axloqiy qiyofasini ham rivojlantirishda namoyon bo'ladi [6]. Fazilatlar etikasi esa, shaxsning axloqiy fazilatlarini rivojlantirishga qaratilgan [3]. Bu falsafiy oqim, axloqiy tarbiyaning asosiy maqsadi sifatida shaxsning fazilatlarini, masalan, adolat, jasorat va sabr-toqatni rivojlantirishni ko'rsatadi. Fazilatlar etikasi ma'naviy-axloqiy tarbiyaning mohiyatini insonning o'zini-o'zi tarbiyalash jarayoni sifatida ko'radi, bu esa shaxsning ichki kuchi va axloqiy mas'uliyatini oshirishga yordam beradi [6].

Shu bilan birga, turli falsafiy oqimlar o'zaro ta'sirda bo'lib, bir-birini to'ldiradi

[3]. Bu jarayon, ma'naviy-axloqiy tarbiyaning yanada chuqur va murakkab tushunilishiga olib keladi. O'rganilgan falsafiy tamoyillar, tarbiyaning nazariy va amaliy jihatlarini birlashtiradi, shaxsning axloqiy rivojlanishini ta'minlashda muhim omil bo'ladi. Shunday qilib, ma'naviy-axloqiy tarbiyaning falsafiy asoslari, insonning ichki va tashqi dunyosini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi [6].

Tarbiya jarayonida ma'naviyat

Tarbiya jarayonida ma'naviyat muhim ahamiyatga ega bo'lib, shaxsning shaxsiyati va ijtimoiy hayotga kirishida asosiy omil sifatida namoyon bo'ladi [7]. Ma'naviyat, insonning axloqiy qadriyatlari, e'tiqodlari va tamoyillarini o'z ichiga oladi. Bu jarayonda tarbiyachilar, o'z navbatida, shaxsning ma'naviy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Tarbiyachilar, nafaqat bilim beruvchi sifatida, balki shaxsiy va ijtimoiy qadriyatlarni shakllantiruvchi sifatida ham faoliyat yuritadilar [7]. Ular, shuningdek, o'z tarbiyalanuvchilarining ma'naviy jihatdan sog'lom bo'lishlari uchun zarur bo'lgan muhitni yaratishda yordam beradilar.

Ma'naviyat tarbiya jarayonida shaxsning axloqiy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadi [7]. Bu jarayonda shaxs o'zining ichki dunyosini, o'zligini anglaydi va o'zining axloqiy tanlovlarini amalga oshiradi. Tarbiyachilar, o'z navbatida, bu jarayonda shaxsiy misollar, axloqiy hikoyalar va zamonaviy ijtimoiy muammolar orqali ma'naviy qadriyatlarni tarbiyalanuvchilarga yetkazadilar. Shuningdek, tarbiyachilar, o'z tarbiyalanuvchilarini ijtimoiy mas'uliyatga tayyorlashda ham muhim rol o'ynaydi. Bu, shaxsning jamiyatda o'z o'rnini topishi va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi uchun zarurdir. [7]

Ma'naviyat, shuningdek, shaxsning o'z-o'zini anglash jarayonida ham muhim ahamiyatga ega [7]. Tarbiyachilar, o'z tarbiyalanuvchilarining shaxsiy rivojlanishiga yordam berish bilan birga, ularga o'z e'tiqodlari va qadriyatlarini shakllantirishda yordam berishlari lozim. Bu, shaxsning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi va ularni ijtimoiy muhitda faol va mas'uliyatli shaxslar sifatida rivojlantiradi. Ma'naviyat, shuningdek, shaxslar o'rtasida o'zaro hurmat va hamjihatlikni rivojlantirishda ham

muhim rol o'ynaydi, bu esa jamiyatda barqarorlik va tinchlikni ta'minlaydi [8].

Shu bilan birga, ma'naviyat tarbiya jarayonida shaxsning ruhiy salomatligini ham ta'minlaydi [7]. O'zaro munosabatlari, o'zaro tushunish va empatiya, shaxsning ma'naviy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Tarbiyachilar, bu jarayonda o'z tarbiyalanuvchilariga o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqalar bilan o'zaro munosabatlarni rivojlantirishda yordam berishlari kerak. Bunday yondashuv, nafaqat shaxsning ma'naviy rivojlanishini ta'minlaydi, balki ularni ijtimoiy hayotga tayyorlaydi.

Axloqiy qadriyatlar va ularning shakllanishi

Axloqiy qadriyatlar insoniyat tarixida muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular shaxsning o'zligini, ijtimoiy munosabatlarini va jamiyatdagi o'rnini belgilovchi asosiy omillardandir [2]. Axloqiy qadriyatlar hayotiy tajribalardan, madaniy va diniy an'analardan, shuningdek, ijtimoiy va oilaviy muhitdan shakllanadi. Ular shaxsning ichki dunyosini, qaror qabul qilish jarayonini va boshqa insonlar bilan aloqalarini belgilovchi muhim ko'rsatkichlardir. Axloqiy qadriyatlar, odatda, shaxsning xulq-atvori va ijtimoiy mas'uliyatini o'z ichiga oladi. Bu qadriyatlar, o'z navbatida, jamiyatning barqarorligi va taraqqiyoti uchun zarurdir [8].

Ta'lim va tarbiya jarayonida axloqiy qadriyatlarning roli beqiyosdir. Ta'lim muassasalari nafaqat bilim berish, balki shaxsni axloqiy jihatdan tarbiyalash vazifasini ham bajaradi. O'quvchilar axloqiy qadriyatlarni o'rganish orqali o'zlarining shaxsiy va ijtimoiy mas'uliyatlarini anglaydilar. Axloqiy qadriyatlar, shuningdek, o'quvchilarning jamiyatda o'z o'rnini topishlariga yordam beradi va ularni ijtimoiy hayotga faollik bilan jalb etadi.[8]. Ta'lim jarayonida axloqiy qadriyatlar nafaqat darsliklarda, balki o'qituvchining o'z xulq-atvorida, shuningdek, o'quvchilar o'rtasidagi muloqotda ham namoyon bo'ladi.

Shuningdek, axloqiy qadriyatlar tarbiyada doimiy ravishda yangi avlodga uzatiladi. [2] Oila, jamiyat va ta'lim muassasalari birgalikda axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Oila, birinchi navbatda, axloqiy qadriyatlarni

o'rganish va ularga amal qilish uchun asosiy muhitdir. Farzandlar ota-onalardan o'rganadi, ularning xulq-atvori va qarashlari orqali axloqiy qadriyatlar shakllanadi. [1]. Ta'lim muassasalari esa bu jarayonni davom ettiradi va mustahkamlashga yordam beradi.

Axloqiy qadriyatlar inson shaxsining ijtimoiy hayotda to'g'ri yo'l tanlashiga, adolatli va mas'uliyatli bo'lishiga ko'maklashadi [8]. Ularning shakllanishi va rivojlanishi nafaqat shaxsiy, balki jamiyatning umumiy taraqqiyotiga ham ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga alohida e'tibor berish zarur. Ta'lim va tarbiya jarayonida axloqiy qadriyatlarning o'rni, shubhasiz, jamiyatning kelajagi uchun muhimdir.

Zamonaviy muammolar va yechimlar

Zamonaviy jamiyatda ma'naviy-axloqiy tarbiyaning muammolari o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bu masala jahon miqyosida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda [5]. Bugungi kunda axloqiy qadriyatlar va ma'naviyatning pasayishi, yosh avlodning tarbiyasida qiyinchiliklar keltirib chiqarayotgan bir paytda, bu muammolarni hal etish yo'llarini izlash zaruriyati oshmoqda. Yoshlar o'rtasida axloqiy me'yorlar va qadriyatlarning pasayishi, ko'plab ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarishi mumkin, masalan, jinoyatchilik, giyohvandlik va ekstremizm. [5] Bunday holatlar, o'z navbatida, jamiyatda jiddiy ijtimoiy beqarorlikka olib kelishi mumkin.

Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning muammolarini hal etish uchun birinchi navbatda, oila va ta'lim muassasalarining o'zaro hamkorligini kuchaytirish zarur [5]. Oila, bolalarning birinchi tarbiya manbai bo'lib, unda axloqiy qadriyatlar singdirilishi lozim. Ta'lim muassasalari esa, o'z navbatida, shaxsiy rivojlanishga, ijtimoiy mas'uliyatga va jamiyatga xizmat qilishga yo'naltirilgan ta'lim dasturlarini taklif etishi kerak [2]. Ta'lim jarayonida axloqiy qadriyatlarni o'rgatish, yoshlar o'rtasida ijtimoiy adolat va tenglikni ta'minlashda katta ahamiyatga ega.

Shuningdek, zamonaviy texnologiyalar va axborot vositalarining tarbiyada o'rni ham muhimdir.[5.] Internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar uchun axloqiy qadriyatlarni

shakllantirishda ikki tomonlama ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bir tomondan, ular ma'lumot manbai sifatida xizmat qilsa, boshqa tomondan, salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli, bu vositalardan foydalanishda yoshlarni ma'naviy jihatdan yetuk shaxslar sifatida tarbiyalashga qaratilgan dasturlarni ishlab chiqish zarur. O'zbekistonning ma'naviy-axloqiy tarbiyasini mustahkamlashda, davlat va jamoatchilik o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish muhimdir.

Yana bir muhim jihat, jamiyatda axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilish uchun keng ko'lamli madaniy tadbirlar va loyihalarni amalga oshirishdir[5]. Bunday tadbirlar yoshlarni birlashtiradi, ularning axloqiy saviyasini oshiradi va ijtimoiy mas'uliyatni his qilishlariga yordam beradi. Natijada, bu jarayon nafaqat shaxsiy, balki jamiyat darajasida ijobiy o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning samarali shakllanishi, kelajak avlodlarimizning axloqiy jihatdan yetuk bo'lishini ta'minlaydi va jamiyatda barqarorlikni saqlashga yordam beradi. [1].

Xulosa

Maqolaning asosiy natijalari shuni ko'rsatadiki, ma'naviy-axloqiy tarbiya yosh avlodni shakllantirishda, ularning shaxsiyati va ijtimoiy hayotida muhim rol o'ynaydi [4]. Axloqiy qadriyatlar, insoniy fazilatlar va ma'naviy me'yorlar yoshlar ongida shakllanib, ularning kelajakdagi hayotida muhim asos bo'lib xizmat qiladi. [2]. O'zbekistonning zamonaviy ta'lim tizimida ma'naviy-axloqiy tarbiyani mustahkamlash uchun pedagogik usullar va metodlarni qo'llash zarur. Ushbu jarayon, nafaqat o'qituvchilarning, balki oilalar va jamiyatning ham birgalikdagi sa'y-harakatlarini talab etadi [7].

Ma'naviy-axloqiy tarbiyaning kelajagi, asosan, zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda yoshlarning o'z o'rnini topishi, ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish va ijtimoiy mas'uliyatini oshirishga bog'liqdir[5]. Yoshlar uchun ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni o'rgatish, ularning shaxsiy hayotida va ijtimoiy munosabatlarida muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday tarbiya, o'z navbatida, yoshlarni jamiyatda o'z o'rnini topishga, ijtimoiy jihatdan faol bo'lishga va axloqiy mas'uliyatni

his qilishga undaydi. [8.]

Kelajakda ma'naviy-axloqiy tarbiyaning ahamiyati yanada ortadi, chunki globalizatsiya, texnologik taraqqiyot va ijtimoiy o'zgarishlar yosh avlodni yangi muammolar bilan yuzma-yuz qoldiradi. Shuning uchun, ta'lim tizimida ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni kuchaytirish, yoshlarni ijtimoiy faoliyatlarga jalb etish va ularning o'zaro munosabatlarini yaxshilash muhimdir. Yoshlarni axloqiy qadriyatlar asosida tarbiyalash orqali, biz ularda ijtimoiy adolat, tenglik va hamjihatlik kabi muhim tushunchalarni shakllantirishimiz mumkin.

Jamoatchilikning ma'naviy-axloqiy tarbiyada o'rni ham beqiyosdir. [1]. Oila, maktab va jamoat o'rtasida yaqin hamkorlik o'rnatish, yoshlarni tarbiyalash jarayonini yanada samarali qilishga xizmat qiladi. Ma'naviy-axloqiy tarbiyani kuchaytirish, shuningdek, jamiyatda ijtimoiy muammolarni hal etishga, yoshlarni o'z o'rnini topishga va ularning shaxsiy rivojlanishiga yordam beradi. Natijada, ma'naviy-axloqiy tarbiya kelajak avlodlarning hayotida muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularni ijtimoiy va axloqiy jihatdan mas'uliyatli shaxslar sifatida shakllantiradi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov, I. (1998). O'zbekistonning ma'naviy taraqqiyoti. Toshkent: O'zbekiston. – 15-23-betlar.
2. Abdullayev, A. (2010). Tarbiya va axloqiy qadriyatlar. Toshkent: Fan. – 45-58-betlar.
3. Xolmatov, S. (2015). Falsafa va tarbiya. Toshkent: O'qituvchi. – 78-92-betlar.
4. Tursunov, M. (2018). Ma'naviyat va axloqiy tarbiya. Toshkent: Akadernashr. – 112-125-betlar.
5. Rahmatov, D. (2020). Zamonaviy tarbiya muammolari. Toshkent: Yangi asr avlodi. – 34-47-betlar.
6. Ismoilov, A. (2021). Falsafiy asoslar va tarbiya. Toshkent: Mumtoz so'z. – 67-81-betlar.

7. Murodov, E. (2022). Ma'naviy tarbiya: nazariya va amaliyot. Toshkent: Sharq. – 23-36-betlar.
8. Qodirov, R. (2023). Axloqiy qadriyatlar va ularning jamiyatdagi roli. Toshkent: Ijod. – 56-70-betlar.